

הגות

מחקרים בהגות
החינוך היהודי

כרך יב

הגות

מחקרים בהגות החינוך היהודי

יוצא לאור על ידי המכללה האקדמית הרצוג, מיסודן של מכללות ליפשיץ והרצוג

עורך: איתמר ברנר

עורך משנה: מתנאל בראלי

חברי המערכת:

יהודה ברנדס | חיים גזיאל | שלמה רומי | מרגלית שילה | תמר רוס | אביחי קלרמן |

יהודה ביטי | מיכל שאול

"הגות" הוא כתב עת מדעי בינתחומי בתחום המחשבה החינוכית והחינוך היהודי היוצא

אחת לשנה

כל המאמרים המתפרסמים בו עוברים הליך שיפוט אנונימי על ידי מומחים.

עריכת לשון: שמואל מרצבך

סדר ועימוד: סטודיו ולדמן

כתובת המערכת: המכללה האקדמית הרצוג, קמפוס היכל שלמה,

רח' המלך ג'ורג' 58, ירושלים, 9426223

מאמרים יש לשלוח לכתובת הדואר האלקטרוני, hagut@herzog.ac.il,

בצירוף קורות חיים ותקציר המאמר בעברית ובאנגלית (עד 250 מילה).

כל הזכויות שמורות למכללה האקדמית הרצוג

ISSN 1565-0243

ירושלים תשפ"א, 2021

תוכן העניינים

	תוכן העניינים	
5	דבר המערכת	
9	יהודה ברנדס שילוב תורה וחוכמה: שתי גישות - בין הראי"ה קוק לרא"ם ליפשיץ	
29	עוז בלומן מחנך ההמונים: חינוך ודתיות בפועלו של הלל צייטלין	
47	רונאל עטיה שמעו נא המורים: קווים לדמות המורה בג'רבה נוכח תמורות היסטוריות, על פי כתביו של הרב משה כלפון הכהן	
67	רעות ברוש הרועה שנרדם: 'מטפורות שבורות' לעבודת המורה ומשמעותן להבניית דמותו	
85	אריאל לוי תוכניות לימודים במחשבת ישראל מיסודו של דב רפל: ניתוח אידיאולוגי קוריקולרי	
103	חננאל רוזנברג ואדם צחי "איך מרגישים שואה": על סרטי שואה והבניית הרגש במסעות לפולין	
123	תפארת לוי מעין טל ותהלה הרץ "הדבר הראשון שרואים זה החצאית שלך": הזיקה בין העיסוק בקוד הלבוש לבין התפתחות הזהות והדימוי העצמי במערכת החינוך הדתית-לאומית לבנות בישראל	
146	תקצירים באנגלית	

דבר המערכת

החינוך היה ועודנו נשמת אפו של העם היהודי. למן אברהם אבינו, שחז"ל ציירו את דמותו כעוסק בחינוך העולם כולו לקריאה בשם ה'; דרך משה רבנו, המלמד תורה לעמו ישראל; ועד לנביאים וחכמי כל הדורות – לעולם עמד החינוך, על אתגריו, מטרותיו ותקוותיו, במוקד הקהילה היהודית. לא פלא אפוא שהעם היהודי יצר לאורך הדורות תפיסות חינוכיות מגוונות; ומשום כך הגיוון עומד בליבת הדיון שמבקש לעורר כתב העת 'הגות בחינוך היהודי'.

בימים אלה אנו מציינים מאה שנים להקמת 'סמינר המזרחי', בית המדרש הראשון להכשרת מורים לחינוך הדתי בארץ ישראל, שברבות השנים הפך ל'מכללת ליפשיץ'. לימים, התאחדה המכללה עם 'מכללת הרצוג' – והללו יצרו יחד את 'המכללה האקדמית הרצוג' שתחת כנפיה רואה אור כתב העת. הגיליון הוא אפוא חלק מחגיגות המאה להכשרת מורים דתיים בארץ ישראל, והמאמרים המכונסים בו נועדו לציין בין השאר את כברת הדרך שעבר החינוך הדתי בארץ ישראל, ובמדינת ישראל, במאת השנים שחלפו. חלק מן המאמרים – גם אם לא כולם – עוסקים במישרין בנושאים הקשורים להתפתחות החינוך היהודי במאה שנים אלו.

הגיליון שלפניכם נוצר בתקופה סוערת בתולדות האנושות ובקורות העם היהודי. רוב מאמריו נהגו, נכתבו ונערכו בעיצומה של מגפת הקורונה השוטפת את העולם, ובתקופת משבר פוליטי חמור המטלטל את מדינת ישראל. משבר זה, אשר פגיעותיו במרקם החברתי העדין והמורכב של המדינה ניכרות בכל פינה, בולט במיוחד בתחום החינוך. היעדר תקציב חינוך עדכני, והיעדר ניהול סדור ורציף בידי קברניטי המדינה, יצרו קשיים רבים – כל זאת כאמור תוך כדי הצורך להתמודד עם קשיי משבר הקורונה. בימי משבר אלו, מן הראוי לשוב ולעורר דיון מעמיק בסוגיות החינוך, לבחון לעומק את גבולותיו של החינוך היהודי ואת תכניו, וללמוד ממשברי העבר ומהגותם של חכמי הדורות.

ב'דבר המערכת' של הגיליון הראשון של כתב העת, שראה אור בשנת תשנ"ט, כתב עורכו הראשון ומייסדו, פרופ' יוסף טובי, את הדברים הבאים:

כתב העת, הפתוח למאמרים ולעיונים בעלי גישות שונות, להבעת דעות מגוונות ולחשיבה חופשית ומקורית, מנוהל ככתב עת מדעי לכל דבר [...] ציבור החוקרים ואנשי החינוך הקרובים לנושא, מכל בתי המדרש של החשיבה החינוכית, מוזמנים איפוא בזה להציע לפרסום את מאמריהם בכתב העת. מאמרים אלה יש להם להיות כתובים אם על דרך המחקר של מדעי החברה שמגמתם הצהרתית ויישומית, אם על דרך המחקר של מדעי הרוח המסתפקים לכאורה בעיון שבתוכם בלא הצהרה יישומית כלשהי.¹

1. י' טובי, 'דבר המערכת', הגות בחינוך היהודי, גיליון א, תשנ"ט, עמ' 8-9.

הגיליון האחרון של כתב העת, גיליון יא, ראה אור בשנת תשע"ה, ומאז מסיבות שונות חדל כתב העת מלהופיע. אנו שמחים לשוב אל קריאת הכיוון שהתווה פרופ' טובי לפני למעלה מעשרים שנה. לאורך השנים פורסמו בכתב העת מאמרים רבי עניין אשר עסקו בסוגיות חינוכיות ממוגוון זוויות; אולם אליבא דאמת, על אף ההצהרה העקרונית בדברים דלעיל, הרבה כתב העת לעסוק במחשבה החינוכית העיונית ובתולדותיה ומיעט לעסוק באתגרי החינוך העכשוויים בכלים אמפיריים של מדעי החברה. כאמור, אנו מבקשים לשוב אל המגמה המקורית של כתב העת, ולפיכך הגיליון שלפניכם כולל שבעה מאמרים משני הסוגים.

את הגיליון פותח מאמרו של הרב יהודה ברנדס, אשר עוסק בהשוואה בין גישתם הרוחנית והחינוכית של הראי"ה קוק ורא"מ ליפשיץ, בסוגיית השילוב בין תורה ומדע. המאמר דן בהבדלי הגישות העקרוניים בין השניים בסוגיה חינוכית זו, אשר עמדה - ועודנה עומדת - ביסוד הניסיון לשלב בין עולמן של התורה והאמונה לבין קולות החוכמה הבאים מבחוץ, בעיקר מהעולם האקדמי. המאמר פורש מבט היסטורי רחב על המהלכים המעשיים שהובילו שני האישים בעקבות תפיסותיהם העקרוניות. לבסוף מבקש המאמר להציע כיצד מחלוקת עקרונית בת מאה שנים זו השתלשלה אל המחלוקות הפנימיות המנסרות עד היום בחלל הזרמים השונים במערכת החינוך הממלכתית־דתי בארץ.

מאמרו של עוז בלומן עוסק בתפיסתו ובפועלו של הוגה יהודי חשוב נוסף, שפעל באותה תקופה לערך, בראשית המאה העשרים, הלל צייטלין. המאמר עוסק בפן מוכר פחות באישיותו הסוערת של צייטלין, וסוקר את דמותו כמחנך וכמורה - תחום שבו עסק במשך למעלה מעשרים שנה. תחום החינוך המשיך להעסיק את צייטלין גם לאחר שפרש מהוראה: רבים ממאמריו פנו אל הנוער, ומאמרים אחרים עסקו בסוגיות חינוך - הן במישור ההגותי, הן במישור המעשי. המאמר מצייר את צייטלין, אשר על פי רוב נתפס כהוגה מיסטיקן ומתבודד, כמי שתפס עצמו בתור 'מחנך להמונים' וכמי שביקש להציע אג'נדה ייחודית לחינוך מוסרי ודתי ואף פעל למימושה.

המאמר השלישי בגיליון עוסק בתמורות שחלו בדמות המורה בקהילה היהודית בג'רבה בראשית המאה העשרים, כפי שהללו משתקפות בכתביו של הרב משה כלפון הכהן. המאמר, פרי עטו של רונאל עטיה, נע בין תיאור וניתוח היסטוריים לבין הצגת תפיסתו החינוכית של מי שהיה המנהיג הבולט של יהדות ג'רבה באותן שנים. התמורות ההיסטוריות שפקדו את יהדות צפון אפריקה בכללה, ואת הקהילה בג'רבה בפרט, הביאו את הרב כלפון משה הכהן לבצר את מערכת החינוך בקהילתו ולגונן עליה מפני זרמים מודרניים. אחד הכלים המרכזיים שבהם השתמש היה ביצור מעמד המורה בקהילה ועיצובו כדמות מובילה.

במוקד מאמרה של רעות ברוש עומדים שלושה סיפורים שסיפר האדמו"ר החסידי רבי שמחה בונים מפשיסחה, ובמטפורות השונות המופיעות בסיפורים האלה לדמותו של הרבי. לטענת ברוש, סיפורים אלה עוסקים במעשה החינוכי דרך מטפורות שונות, שמבעדן נחשפת תפיסתו החינוכית של רבי שמחה בונים. מטפורות אלו מוצגות כ'שבורות', כלומר כמטפורות שאינן מציגות דימוי שלם, נוצץ ונאיבי של המעשה החינוכי, אלא מבקשות לשקף את המציאות

המורכבת באופן אותנטי וכן, תוך נתינת מקום לחוזקות ולכישרונות מצד אחד, ולראיית החולשות והפגמים מצד שני.

את הגיליון חותמים שלושה מאמרים אשר מבקשים לנתח בכלים של מדעי החברה היבטים שונים של החינוך היהודי בישראל. אריאל לוין מציג ניתוח אידיאולוגי וקוריקולרי של תוכנית הלימודים למחשבת ישראל שכתב פרופ' דב רפל. המאמר מציג את האידיאולוגיה החינוכית שהנחתה את רפל, ומנתח את תוכנית הלימודים שגזר ממנה תוך התמקדות בארבעה תבחינים: הרציונל, המטרות, מבנה התוכנית וחומר הלימודים, וארגון ההוראה. המאמר משווה בין תוכניתו של רפל לתפיסות אחרות ותוכניות אחרות, ודן ברלבנטיות שלה ללומד בן דורנו.

את הדיון העכשווי ממשיכים חננאל רוזנברג ואדם צחי אשר מאמרם עוסק בסרטי שואה ובהבניית הרגש במסעות בני נוער לפולין. המאמר מבקש להעתיק את הקטגוריות הקולנועיות, המהדהדות עמדות אידיאולוגיות של ייצוג טראומת השואה, אל זירת המסעות לפולין. הוא מציע מבט מורכב, השואל על המחיר של מרכזיות העצמת הרגש בסרטי שואה ובמסעות לפולין, ומציע אפשרות עדינה יותר של שימוש בריגוש ככלי לפתיחת הלב ולהזדהות, וכשער לעיסוק מעמיק בסוגיות של זהות, מוסר ומשמעות.

דילמת החינוך לערכי הצניעות היא דילמה ותיקה למדי, ובעידן הנוכחי של מודעות לפערים מגדריים, אתגר החינוך לצניעות בולט אף יותר. את הגיליון חותם מאמר העוסק בקשר בין החינוך לצניעות לבין התעצבות הזהות והדימוי העצמי של צעירות בחינוך הממלכתי-דת. מסקנות המאמר מציגות את המחיר הכרוך בחינוך נוקשה לצניעות, לצד שרטוט של אפשרות לחינוך מכבד שאיננו עוסק בהתוויית גבולות בלבד אלא מדגיש את הדיון בסוגיית הצניעות מול התלמידות וליבונן עימן.

• • •

כתב העת 'הגות בחינוך היהודי' מבקש לחדש ימיו כקדם ומזמין את ציבור החוקרים וההוגים החינוכיים לשלוח מאמרים מפרי עטם בשלושת התחומים שבהם הוא עוסק: מחשבת החינוך היהודי, תולדות החינוך היהודי, ואתגרי החינוך היהודי בעת הזאת. ניתן לשלוח מאמרים הכתובים לפי המקובל במדעי הרוח, לצד מאמרים הכתובים לפי המקובל במדעי החברה. המאמרים יעברו שיפוט אקדמי מלא.

תודתי נתונה לכל העוסקים במלאכה: לכותבים שתרמו מפרי עטם; לחברי מערכת כתב העת, וחברים וחוקרים נוספים שקיבלו על עצמם מלאכה - שלא על מנת לקבל פרס - בקריאת המאמרים ובחיווי דעתם עליהם; לעורך המשנה מר מתנאל בראלי, על עבודתו המאומצת והמסורה במכלול תחומי יצירת כתב העת; לעורך הלשון מר שמואל מרצבך, על עריכה בטוב טעם ודעת; ולעורכת הגרפית גב' זהבה ולדמן על 'מתיחת הפנים', ועיצוב צורתם הנאה והמחודשת של פנים כתב העת ושל כריכתו.

איתמר ברנר
תמוז תשפ"א